

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ І СИНТЕЗ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ МОДЕЛІ ПІДПРИЄМСТВ КОЛЕКТИВНОЇ ВЛАСНОСТІ

ПАВЛЕНКО Олександр Вікторович - аспірант Міжрегіональної академії управління персоналом

УДК 346.1:347

Изложена сущность и результаты системного анализа и синтеза организационно-правовой модели предприятий коллективной (ассоциированной) собственности, ее потенциально важное значение в решении экономических и социально-политических проблем в Украине. Сделано заключение о том, что уничтожение коллективной формы собственности является одной из основных причин обострения этих проблем, приватизация нередко осуществлялась не в интересах людей труда, а в интересах отдельных олигархических кланов. Обосновываются выводы о том, что определенный с помощью системного инструментария организационный статус и правовое обеспечение предприятий коллективной собственности должны способствовать эффективному решению указанных проблем.

Ключевые слова: разгосударствление, организационно-правовая модель предприятий коллективной (ассоциированной) собственности, приватизация, общенародная собственность, право собственности, ассоциированная, коллективная собственность.

Метою нашого дослідження колективної власності є не просто спроба реанімації однієї з колишніх форм власності, яку нерідко пов'язують з соціалістичним минулим нашої держави (і це вже викликає певну негативну реакцію відторгнення, особливо у світлі відомих нинішніх подій). Зовсім ні. Мова йде про конструювання якісно іншого наповнення цієї форми власності, з урахуванням всього позитивного, яке вона

набула за сотні років свого існування у світі, у т.ч. і в період існування колишнього СРСР, і в рамках передових країн світу. Щодо відповідної форми господарювання, то тут метою виступає проектування і правове закріплення моделі типової структури підприємства ПКВ, яка була б потенційно здатна:

- протидіяти спробам захоплення, розкрадання з боку можновладців;
- ефективно функціонувати, забезпечувати можливість інтенсивного інноваційного розвитку;
- забезпечити соціальну справедливість у рамках колективу і країни в цілому.

Для вирішення проблем пропонується створення підприємств колективної власності (ПКВ). До такого роду проблем відносяться, перш за все, проблеми, пов'язані з роздержавленням та приватизацією виробничих фондів, що колись склали загальнодержавну (загальнонародну) власність. Це несправедливість, соціальна несправедливість, викликана їх приватизацією (в народі таку приватизацію охрестили «прихватацією»). Це, фактично, рейдерство з боку офіційної влади. Окрім соціальної несправедливості, приватизація загальнонародних активів призвела до виникнення ряду економічних проблем. Це (по-друге) величезне розшарування населення. З одного боку, відбулося зубожіння основної частини населення, а з іншого – з'явилися нувориші. По-третє, у країні, державі створилася олігархічна система, в

якій фінансово-промислові групи (клани) шляхом зрощення з владою впливають на державне управління економікою з метою захисту своїх бізнес інтересів. По-четверте, в економіці України зберігся (від колишньої соціалістичної – централізовано керованої) високий рівень монополізму. На сьогоднішній день більшість підприємств-монополістів сконцентрована в таких галузях, як енергетика, чорна і кольорова металургія, видобуток та переробка нафти і газу, видобуток природних копалин, машинобудування та ін. Як результат, придушється конкуренція – важлива рушійна сила економічного прогресу, збільшуються ціни на продукцію, дуже слабо використовуються інновації у виробництві, а отже, уповільнюється науково-технічний прогрес; по-хижацькі використовуються природні ресурси, забруднюється довкілля; знищується малий та середній бізнес тощо. По-п'яте, олігархічна система монополізує засоби масової інформації (пресу, радіо, телебачення), за допомогою яких здійснюється вплив на свідомість населення у необхідному їй напрямі. Формується не тільки корупційні парламент і уряд, а й судова та правоохоронна системи. По-шосте, олігархи примушують владу (частіше, скуповуючи її представників) приймати потрібні їм законопроекти, надавати незаконні привілеї, пільги та ін. По-сьоме, відбувається (по суті, продовжується – започатковане «прихватування») рейдерство, переділ власності.

З метою захисту своїх бізнес-інтересів, «цементування» соціальної несправедливості, подальшого збереження можливості злочинного збагачення, консервації монопольного неконкурентного затратного виробництва, що базується, переважно, на експорті сировинних ресурсів та бюджетній фінансовій (нерідко злочинній) підпитці, олігархічна влада вибудувала і правове забезпечення відповідного способу господарювання. В рамках цього забезпечення чи не центральною ідеєю стало **ЗНИЩЕННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ВЛАСНОСТІ**. Протягом усієї так званої «перебудови», переходу до ринкової економіки приймалися окремі лібералізаційні закони на користь приват-

ної власності, у т.ч. (формально) і про проведення відкритих тендерів. Однак щодо конкретних кардинальних питань передачі виробничих активів у цю власність, то такі питання вирішувалися, як правило, указами Президента, урядовими постановами закритого характеру. При цьому приймалися вони задля інтересів того чи іншого олігарха або групи олігархів.

Колективна власність, діяльність підприємств колективної власності, фактично поставлені поза законом. Зокрема, колективна форма власності навіть не згадується в Конституції, в Цивільному, Земельному кодексах України. Визнано такими, що втратили чинність, закони України «Про власність», «Про підприємства в Україні» та інші правові акти, що закріплювали право колективної власності, регламентували рівні правові умови для діяльності підприємств незалежно від форм власності на майно та організаційної форми підприємства.

Господарський кодекс України (ГКУ) – єдиний законодавчий акт, який, відповідно до Конституції України, встановлює правові основи господарської діяльності, яка базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності. Ці форми мали б бути спрямовані на вирішення вищезазначених проблем, сприяти підвищенню ефективності економічних відносин, переходу до інноваційної економіки.

Важливе місце у вирішенні вищезазначених економічних проблем належить правильному вибору та правовому забезпеченню функціонування організаційної форми власності. Адже організаційно-господарські повноваження здійснюються на основі відносин власності, а отже, і обсяг цих повноважень (їх пучок) залежить від форми власності. Маючи розвинений перелік форм власності, організаційно-правових форм господарювання, можна вибрати ту форму, яка б у найбільшій мірі відповідала специфіці умов, що склалися у перехідний період.

Таким чином, доцільність збереження та розвитку ПКВ визначається об'єктивними економічними потребами, потребами економічного реформування.

Справа в тому, що такого роду реформування у нас практично не було. Більш як 25 років так званих «реформ» фактично були роками найжахливішої руйнації державності, державних інституцій, економіки, соціальної сфери: освіти, охорони здоров'я, культури, науки, спорту та, чи не найголовніше, тотального розкрадання національних багатств.

ГКУ, передбачаючи, як зазначалось, участь у господарських відносинах різноманітних їх учасників, важливу роль надає підприємствам колективної власності (ПКВ). Однак завданням кодексу є лише встановлення загальних засад діяльності тих чи інших інституцій, у т.ч. і діяльності ПКВ. З метою забезпечення їх функціонування потрібно розробити так зване правове забезпечення підприємств колективної (асоційованої) власності.

Під правовим забезпеченням (ПЗ) підприємств розумітимемо сукупність, певну цілісність правових актів, які регулюють створення цих підприємств, діяльність і припинення. Зрозуміло, що чим якісніше буде ПЗ, а точніше., чим більш ефективною буде модель їх діяльності (включаючи створення цих підприємств, їх припинення), тим ефективніше працюватимуть підприємства.

Для проектування (з метою подальшого правового закріплення) ефективної організаційної моделі ПКВ звернемося до системного підходу (системного аналізу – СА), системного інструментарію.

Загальновідомо, що сутність СА полягає у завданні стадій методології, технології виявлення, дослідження та вирішенні проблем. Різні фахівці пропонують різні набори стадій технології системного аналізу. Так, за С. Янгом [1], до основних етапів СА слід віднести: визначення цілей організації; виявлення проблеми; діагностика (визначення, розпізнавання); пошук рішення (оцінка і вибір альтернатив); узгодження рішення і затвердження рішення; підготовка до введення в дію; управління впровадженням рішення; перевірка ефективності.

За Коміонским С. [2], у складі методології СА виокремлюються: визначення меж досліджуваної системи; встановлення

ролі досліджуваної системи в кожній метасистемі; встановлення структури системи, тобто компонентів, з яких вона складається, і зв'язків між ними; виявлення функцій компонентів системи, їх вкладу в реалізацію функції системи в цілому; встановлення причин, які об'єднують окремі частини в єдину систему; визначення всіх можливих зв'язків системи з навколишнім середовищем та іншими системами; дослідження системи в динаміці: джерело виникнення, періоди становлення, тенденції та перспективи розвитку.

Згідно з С. Оптнером [3] це постановка завдання – визначення об'єкта дослідження, формулювання і вибір цілей, розробка і визначення критеріїв для вивчення об'єкта та управління ним; виділення системи, яка підлягає вивченню, і її структуризація; складання моделі (математичної, фізичної, вербальної), виділення істотних факторів, що впливають, їх опис та кількісна оцінка отриманих параметрів; встановлення залежностей між параметрами, опис системи шляхом виділення підсистем і визначення їх ієрархії; остаточна фіксація цілей і критеріїв.

С. Никаноров [4] називає такі стадії системного аналізу: виявлення проблеми; оцінка актуальності проблеми; аналіз обмежень проблеми; визначення критеріїв і аналіз існуючої системи; пошук можливостей (альтернатив) і вибір альтернативи; прийняття і реалізація рішення; визначення результатів рішення.

За Ю. Черняком [5], СА включає: аналіз проблеми; визначення системи; аналіз структури системи; формування спільної мети системи; декомпозиція мети системи; виявлення ресурсів і процесів; аналіз майбутніх умов розвитку та функціонування системи; оцінка нових цілей і засобів їх досягнення; відбір варіантів цілей системи і підсистем; діагноз існуючої системи; побудова комплексної програми розвитку системи; проектування організації; проектування роботи в організації.

Н. Федоренко [6] пропонує наступні етапи системного аналізу: формулювання проблеми; визначення цілей; збір інформації; розробка максимальної кількості аль-

тернатив; побудова моделі у вигляді рівнянь, програм або сценарію; оцінка витрат; параметричне дослідження.

Захист інтелектуальної власності залежить від ряду факторів, які можна розглядати як низку компонентів, що мають відповідні зв'язки, властивості, а отже, утворюють відповідну систему.

Зміст, сутність господарсько-правового забезпечення діяльності підприємств колективної власності доцільно визначити за допомогою наукового інструментарію, виходячи з системного, комплексного підходу до об'єкту дослідження – суспільних відносин, що складаються у процесі створення, функціонування та припинення діяльності ПКВ.

Нами при дослідженні зазначених проблем використовувалася методологія системного аналізу, наближена до розуміння методології СА С.Никанорова. Він, як зазначалось, називає такі стадії системного аналізу: виявлення проблеми; оцінка актуальності проблеми; аналіз обмежень проблеми; визначення критеріїв і аналіз існуючої системи; пошук можливостей (альтернатив) і вибір альтернативи; прийняття і реалізація рішення; визначення результатів рішення. Зокрема, методологія СА використана при визначенні проблем, для вирішення яких пропонується створення підприємств колективної власності. Це проблеми, пов'язані з роздержавленням та приватизацією виробничих фондів (соціальна несправедливість при їх розподілі, рейдерство влади, величезне розшарування населення, його зубожіння, створення олігархічної системи, економічний монополізм тощо).

Крім того, для забезпечення повноти правового регулювання інституту ІВ ми зверталися до інструментарію життєвого циклу. Зокрема, стосовно ПКВ мова має йти про їх створення, забезпечення функціонування, розвитку і, закінчуючи, елімінацією, ліквідацією. Неврахування тієї чи іншої стадії, функції, наприклад розвитку ПКВ, може завадити одержанню так званого синергетичного (системного, додаткового) ефекту. І, навпаки, у разі виділення достатньо необхідного і повного набору стадій можна проаналізувати повноту їх

правового регулювання і, в разі виявлення правових прогалин, сформувати завдання на розробку потрібних нормативних актів.

Будемо виходити з розуміння системи як сукупності елементів, на якому реалізується відношення, що має стійкі (системоутворюючі) властивості [7]. Звідси випливає, що для побудови системи треба завдати її системоутворюючі властивості. В нашому випадку такими властивостями є здатність: 1) протидіяти спробам захоплення, розкрадання з боку можновладців; 2) ефективно функціонувати, забезпечувати можливості інтенсивного інноваційного розвитку; 3) забезпечити соціальну справедливість у рамках колективу і країни в цілому.

Елементи в системі, пов'язані цими системоутворюючими властивостями, є органічно сформованою (відносно певних ознак) єдністю. В нашому випадку системою є модель, організаційна модель ПКВ.

Виходячи з вищенаведених системоутворюючих властивостей, можна виділити наступні її елементи (складові). Це сукупність нормативно-правових актів, які: 1) визначають статус ПКВ; 2) забезпечують функціонування і розвиток цих підприємств.

Щодо *бажаної моделі статусу ПКВ*.-- У центрі цієї моделі має бути закон про ПКВ, який пропонується розробити. У цьому законі слід чітко визначити статус, правовий режим майна і компетенцію ПКВ, включаючи їх взаємовідносини з засновниками, трудовим колективом та іншими учасниками господарської діяльності. У законі про колективні (асоційовані) підприємства доцільно закріпити норму, згідно з якою у складі майна ПКВ має бути створений так званий неподільний фонд. У цей фонд повинно зараховуватись (асоціюватись) будь-яке майно, одержане від держави. Це майно не може відчужуватись жодним чином, воно не підлягає розподілу навіть при припиненні підприємства, його банкрутстві. На даний фонд не можуть звертатися кредиторські вимоги. Таким чином, пропонується протидіяти спробам захоплення, розкрадання з боку можновладців, забезпечити соціальну справедливість у рамках колективу і країни в цілому.

Стосовно ефективності функціонування, забезпечення можливості інтенсивного інноваційного розвитку ПКВ. Підкреслимо, що роздержавлені та приватизовані олігархами підприємства в основній своїй масі – монополісти у своїй галузі. При цьому вони мають, практично, позаконкурсно, бюджетну фінансову підтримку, а отже, і не зацікавлені в конкуренції. Олігархи нерідко знищують своїх конкурентів, здійснюючи рейдерство. Використовуються фіскальні та правоохоронні органи, створюються перепони для входу в галузь, витісняються конкуренти з використанням неприйнятних форм боротьби. Олігархи, що приватизували виробничі активи, не зацікавлені і в запровадженні інновацій, науково-технічному прогресі. У той же час підприємства колективної власності при належній правовій регламентації їх статусу, правового режиму майна та діяльності мають набуті позитивні риси як приватної, так і державної власності та позбутися тих недоліків, які притаманні кожній з зазначених видів власності. Це, перш за все, здатність працювати у конкурентних умовах, а також тягіння до нововведень, інновацій, нових конкурентоздатних технологій.

Проведені дослідження свідчать, що за формою власності найвищу інноваційну активність проявляють підприємства саме колективної власності – 16-17% від їх загальної кількості. При цьому інноваційна активність підприємств державної власності складає трохи більше 15%; інноваційна активність підприємств приватних підприємств – 8%. Отже, найбільший показник інноваційної активності у підприємств колективної форми власності [8, 9]. З метою подальшого зростання інноваційної активності у підприємств, в рамках правового забезпечення господарської діяльності суб'єктів колективної (асоційованої) власності запропоновано розробити механізм ефективного стимулювання інноваційної активності підприємств колективної власності, спрямованого на розвиток, впровадження інновацій, передових технологій, продуктивного обладнання та затвердити на рівні державного регуляторного органу Методику оцінки прогнозних значень

показників результативності інноваційних проєктів.

У плані правового забезпечення функціонування ПКВ заслуговує на увагу подальший розвиток регуляторної діяльності у сфері інноваційної діяльності, видання регуляторних актів у цій сфері.

Досліджуючи сукупність правових актів, які регулюють припинення діяльності суб'єктів господарювання, доцільно також розглянути, в тому числі, використання процедур санації у судовому порядку через провадження у справах про банкрутство. При цьому особлива увага приділяється питанням збереження майна суб'єктів господарювання колективної власності.

Література

1. Янг С. Системное управление организацией = Management: a Systems Analysis [Текст] : научное издание / С. Янг ; пер.: Э.А. Антонов, А.В. Горбунов, Г.И. Шепелев ; ред.: С.П. Никаноров, С.А. Батасов. – М. : Сов. радио, 1972. – 456 с.
2. Камионский С.А. Менеджмент в российском банке [Текст] : опыт системного анализа и управления / С.А. Камионский; Общая ред. Д.М. Гвишиани. – М. : УРСС, 1998. – 110 с.
3. Оптнер С.Л. Системный анализ для решения деловых и промышленных проблем [Текст] : монография / С.Л. Оптнер; Пер. с англ. и вступ. ст. С.П. Никанорова. – М. : Советское радио, 1969. – 216с.
4. Никаноров С.П. Системный анализ: этап развития методологии решения проблем США / С.П. Никаноров // Системное управление. Проблемы и решения. – 2001. – № 12. – С. 62-87
5. Черняк Ю.И. Системный анализ в управлении экономикой [Текст] : монография / Ю.И. Черняк. – М. : Экономика, 1975. – 191 с.
6. Комплексное народнохозяйственное планирование (Постановка проблемы и подход к ее решению) / под ред. акад. Н.П. Федоренко. – М.: Экономика, 1974. – 238 с.
7. Блауберг И.В. Становление и сущность системного подхода / И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин. – М.: Наука, 1973. – 270 с.

АНОТАЦІЯ

Викладено сутність та результати системного аналізу і синтезу організаційно-правової моделі підприємств колективної (асоційованої) власності, її потенційно важливе значення у вирішенні економічних і соціально-політичних проблем в Україні. Зроблено висновки про те, що знищення колективної форми власності є однією з основних причин загострення цих проблем, приватизація нерідко здійснювалася не в інтересах людей праці, а в інтересах окремих олігархічних кланів. Обґрунтовуються висновки про те, що визначений за допомогою системного інструментарію організаційний статус і правове забезпечення підприємств колективної власності сприятимуть ефективному вирішенню зазначених проблем.

Ключові слова: роздержавлення, організаційно-правова модель підприємств колективної (асоційованої) власності, приватизація, загальнонародна власність, право власності, асоційована, колективна власність.

8. Андрюшко А. К. Дослідження сучасного стану та розвитку інноваційної активності підприємств України //Ефективна економіка. Дніпропетровський держ. аграрно-екон. ун-т., 2013 № 3 С. 12 – 21

SUMMARY

The essence and results of system analysis and synthesis of organizational-legal model of enterprises of collective (associate) property, its potential importance in solving economic and socio-political problems in Ukraine are described. It is concluded that the destruction of collective ownership is one of the main causes of the aggravation of these problems, privatization is often carried out not in the interests of people of labor, but in the interests of individual oligarchic clans. The conclusion is based on the fact that the organizational status and legal support of collective ownership enterprises, determined with the help of system tools, will contribute to the effective solution of these problems.

Key words: denationalization, organizational and legal model of enterprises of collective (associate) property, privatization, national property, ownership, associative, collective ownership.

9. Гаврилова О.А., Фріцберг М.В., Чердніченко В.І. Сучасний стан та проблеми розвитку інноваційної активності підприємств в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/060>